

Forskningssamarbeid på tvers av politiske systemer og akademiske kulturer: Europa og Kina

Åse Gornitzka og Mette Halskov Hansen

Til Det Norske Vitenskaps-Akademis antologi, Dreyer Forlag

NB! DRAFT / POSTPRINT

Introduksjon

I mange deler av verden diskuteres det hvorvidt den akademiske friheten er kommet under økende press. Dette er på ingen måte en ny diskusjon, men i flere europeiske land er den blitt intensivert de seneste årene, og den ser ut til å ha fått aktive deltakere fra bredere deler av samfunnet enn det vi tidligere har vært vant til. Akademia er på samme tid blitt mer sentral i offentlige samfunnsdebatter, og viktigere for flere samfunnssektorer. Det betyr også at premisser som settes i politikken og økonomien er rykket nærmere akademia og utfordrer noen av grunnprinsippene som gjelder for hvordan forskere skal agere, og hva som verdsettes høyest i forskningen og i det globale akademiske fellesskap. Særlig ser vi spenninger som reflekterer hvordan demokratiske politiske systemer utfordres internt og eksternt i samhandling med aktører – individer og institusjoner – basert i stater med ulike politiske system.

I denne artikkelen retter vi særlig oppmerksomheten mot de utfordringer som oppstår i forskningssamarbeid med institusjoner i land med autoritære regimer. Internasjonalt samarbeid krysser ikke bare geografiske grenser, men også skiller i politisk styresett og forskjeller i akademisk kultur, organisering og praksis. Disse forskjellene kan skape betydelige utfordringer som viser seg på ulike nivå – for eksempel for forskerteamet når forskjeller i publiseringspraksis eller arbeidsrutiner kolliderer, eller når samarbeidsprosjekter beveger seg over grensen til ulovlig eksport av data til samarbeidende land. I et forskningssamarbeid på tvers av politiske styresett og ulike akademiske kulturer kan det oppstå dilemma der ulike hensyn brynes mot hverandre, eller - i den andre enden av skalaen – det kan vise seg å være uforenelige interesser som utgjør en risiko for samfunnets behov for sikkerhet eller truer nasjonale strategiske interesser. Dette er utfordringer som kan ha implikasjoner for synet på hva som er akademias samfunnsrolle på et overordnet og prinsipielt nivå, men også hva som er passende og effektiv praksis for å håndtere dilemma og eksterne interessekonflikter.

Her spør vi mer konkret hva disse utfordringene består av og hvordan dette har blitt søkt håndtert i Europa av forskere, institusjonsledere og nasjonale myndigheter, og vi bruker samarbeid med Kina som eksempel. Vi avslutter med noen refleksjoner om samarbeid i praksis. Men først skisserer vi et perspektiv som setter denne form for utfordring i en mer generell kontekst. Vi kan altså ikke forstå dynamikken i forskningssamarbeid kun utfra sektorspesifikke forhold. Derfor peker vi på hvordan et institusjonelt perspektiv tydeliggjør at spenningen mellom forskning og politikk ikke er unik, men snarere en del av dynamikken som oppstår når ulike samfunnssfærer interagerer og kolliderer. Vi argumenterer for at det nettopp er det vi ser avspeilet i utfordringene som oppstår i samarbeidet mellom europeiske og kinesiske forskningsmiljø og -institusjoner. Sammen med Kinas

bemerkelsesverdige raske vekst i økonomi og geopolitiske betydning, kom også en formidabel økning i vitenskapelig produksjon og tydeligere tilstedeværelse i det globale forskningssystemet. Dermed har også de latente spenningene mellom politikk, vitenskap og økonomi i samarbeidet mellom Kina og demokratiske land i Europa i økende grad blitt aktivert.

Forskning i spenningsfeltet mellom politikk, økonomi og kultur

Den moderne statens utvikling er preget av fremvekst av egne spesialiserte sfærer som står i forhold til hverandre, men representerer relativt autonome institusjoner basert på ulike normsett, virkelighetsoppfatninger og organisasjonsprinsipper. Dette preger hvordan man tenker og handler innenfor institusjonelle rammer (Gornitzka og Olsen 2008: 262). Passende adferd innenfor politiske-administrative institusjoner skiller seg, for eksempel, fra det som er passende innenfor religiøse institusjonelle sfærer, vitenskapelige institusjoner og universiteter, domstoler, sivilsamfunnsorganisasjoner og næringsliv i et marked. For eksempel kan strid om grenseoppganger mellom hva som er kirkens versus statens domene forstås i et slikt perspektiv. Tilsvarende balansenummer preger også forståelsen av universitetenes samfunnsrolle. I perioder kan det være uklart hvor grensene går mellom universitet og stat. Den underliggende pakten - eller det Gudmund Hernes (2021) kaller den kognitive samfunnspakten som universitetet er del av - blir utfordret. Politisk endring, endring i økonomi, osv., kan lede til at samfunnets forventninger til forskning og universitet endres. Vitenskapelig og teknologisk utvikling kan på sin side ha store samfunnsomformende effekter. Institusjonelle sfæres gjensidige uavhengighet varierer med andre ord over tid (Olsen 2007).

Tilsvarende er det nasjonale variasjoner i hvordan forholdet mellom ulike nøkkelinstitusjoner i en samfunnsorden er definert og organisert (Maassen og Olsen 2007). Innen Europa er det, for eksempel, nasjonale forskjeller i type og grad av statlig finansiering og styring av universiteter, og i grad av autonomi på ulike aspekt ved universitetenes kjerneoppgaver. Europeiske forskningsuniversiteter er i praksis både et redskap for andre samfunnssektorer og politiske målsetninger, og en forvalter av akademias verdisett. De står fram som et normstyrt akademisk fellesskap med begrunnede regler - formelle og uformelle - for passende adferd (Pielke 2007). Reglens begrunnelser kan handle om alt fra universiteters autonomi i forhold til politisk ideologi, til statens rett til styring, økonomiske hensyn, eller andre spesifikke samfunnsinteresser.

Hovedparten av denne teoretiske forståelsen av den moderne statens institusjonelle rammer og forholdet mellom dens institusjoner er basert på empiri fra demokratisk styrte land i den vestlige del av verden. Kina er på sin side et fremtredende eksempel på at en moderne stat kan styres av et autoritært regime og på flere områder operere med andre normsett og grensedragninger mellom stat og universitet. Her utfordres den etablerte ideen om at universiteter per se er verdibærere som fordrer særlig beskyttelse fra skiftende politiske og økonomiske interesser i jakten på ny kunnskap. «Akademisk frihet» som vi er vant til å oppfatte den i Europa har aldri vært normen på kinesiske universiteter, vel og merke heller ikke før kommunistpartiet overtok makten i 1949 (se, for eksempel, Ahlers og Heberer 2021). Forenklet sagt har Kinas universiteter vært oppfattet og behandlet som en forlenget arm av regimet med klare oppgaver rettet mot å fremme en bestemt ideologisk

forståelse av verden, samt løse konkrete utfordringer relatert til den økonomiske og sosiale utviklingen – utfordringer som i høy grad var og er definert av myndighetene.

Den «passende» adferden innen de kinesiske universitetene har i så henseende ikke adskilt seg vesentlig fra adferden innen andre institusjoner i Kina. Likevel har Kinesiske myndigheters målrettede satsning på å styrke sin vitenskapelige produksjon internasjonalt siden 1980-årene, og med styrket effekt siden årtusenskiftet, resultert i endringer også i universitetenes rolle og adferd. Alle universiteter er, i likhet med alle andre offentlige institusjoner, organisert med to-delt ledelse: Den faglig/akademiske ledelsen med rektor på toppen, og den politiske ledelsen med kommunistpartiets parti-sekretær på toppen.¹ Disse er formelt sett på samme nivå, samtidig som det i realiteten er partisekretæren som (i likhet med partisekretærer i offentlig forvaltning) har det endelig ordet i en eventuell konflikt. Men for å kunne delta og hevde seg på den globale kunnskapsarenaen har myndighetene latt universitetene utvikle en relativt høy grad av akademisk autonomi i forhold til samarbeide internasjonalt, i forhold til valg av forskningstematikk, publiseringskanaler, rekruttering, osv. Dette har særlig de seneste 10 årene vist seg å ha vært en suksessoppskrift for Kina. Målet om å bli en globalt anerkjent aktør innen vitenskapelig produksjon, særlig innen teknologi, naturvitenskap og medisin, er nådd.

Samtidig trekker krefter i den politiske toppledelsen i Kina nå mer i den andre enden av elastikken for å sikre at suksess på den internasjonale arenaen ikke utløser for stort tap av politisk kontroll med hvilke tema som utforskes og fremmes, og hvordan neste generasjons studenter opplæres og påvirkes. Under Xi Jinpings ledelse siden 2013 er spenningene på universitetene mellom de politiske og ideologiske kravene på den ene siden, og forventningene til vitenskapelig gjennomslag på den andre, blitt intensivert. Likevel arbeider de sterkeste universitetene i Kina i praksis ut ifra mye av den samme logikken som universiteter i demokratiske europeiske land – nemlig ut ifra det som faktisk kreves for å hevde seg som seriøs og betydningsfull produsent av vitenskapelig kunnskap internasjonalt. Dette fordrer en viss avstand mellom staten og forskerne/universitetene og det er nettopp denne avstanden som den offentlige debatten i den vestlige delen av verden om Kina-Europa samarbeid ofte overser. Som Anna Ahlers og Thomas Heberer (2021) påpeker, trekker «vestlig logikk» ofte den (feilaktige) konklusjonen at siden alle institusjoner i Kina er under parti-statens kontroll må, nesten per definisjon, også forskere og studenter i dette systemet være støttespillere, propagandister, eller i verste fall «spioner» for Kommunistpartiet.

Hva vi kan observere er at internasjonalt orienterte universiteter med røtter i høyst ulike samfunn og politiske styresett tross alt har en høy grad av felles logikk for sine kjerneaktiviteter – en logikk som på vesentlige områder skiller seg fra den logikken som andre samfunnssfærer opererer med. Mens kjøp og salg, for eksempel, er markedets og den private sektors primære logikk, kan validering av hva som er ny og anerkjent vitenskapelig kunnskap ikke kjøpes, avgjøres ved handsopprekning, eller med referanse til politisk ideologi eller religiøs tro. Valideringen må gjøres med henvisning til vitenskapelig metode og uavhengige fagfellers vurdering. Utfordringer fra næringsliv og markedsaktører mot dette «systemet» har det vært skrevet mye om (Olsen 2007), men den dynamikken vi opplever nå,

¹ Det kinesiske ordet *shuji* for denne posisjonen betyr «parti-sekretær», men i skriv på engelsk fra kinesiske institusjoner er det nå blitt vanlig å kalle denne stillingen for «chancellor».

i form av økende utfordringer for forskersamfunn knyttet til utenriks- og sikkerhetspolitikk og geopolitiske endringer, har i mindre grad blitt utforsket.

Kina utfordrer den etablerte «akademiske ordenen»

Kina er det beste case vi har i dag for å utforske dilemmaer og utfordringer ved akademisk samarbeid på tvers av politiske systemer og kulturer. Intet land i verden har i nyere tid hatt en mer kombinert eksplosiv vekst i økonomi, geopolitisk betydning, og akademisk produksjon. Intet land har mer ettertrykkelig tilbakevist myten om at økonomisk utvikling fører til et liberalt politisk regime. Europeiske lands samarbeid med Kina er stadig gjenstand for både kritikk og – i minskende grad - applaus i offentligheten, men selv de mest kritiske røster i Europa erkjenner at Kinas status og størrelse gjør det umulig å kutte forbindelsene eller ignorere landet. Kina har et innbyggertall på omkring 1,4 milliarder mennesker, noe som er nesten to ganger så mye som hele Europa til sammen. Norge har et befolkningstall som en mellomstor by i Kina, eller mindre enn en fjerdedel av Shanghai. Kina har verdens neststørste økonomi og noen forutser at den blir størst allerede i 2018.² De har verdens største utslipp av klimagasser, og det er åpenbart at klimaproblemet blir ikke løst uten at Kina er med på laget. Samtidig anslås det at minst 600 millioner kinesere lever for mindre enn 130 euro om måneden, noe som er veldig lavt inntekt også i Kina. Tema som klima, ressursutnyttelse, mer rettferdig fordeling, økonomisk utvikling, og sosial stabilitet er høyt på agendaen for myndighetene, og det avspeiles i de forskningsmessige satsingene.

De seneste 20 årene har myndighetene målbevisst arbeidet på å kvitte seg med merkelapper som «verdens fabrikk», og «god på kopi, men dårlig på original». Det er investert tungt i forskning, og ikke minst i forskningsbasert innovasjon og utvikling av produkter, teknologi, tjenester, og annen anvendt forskning. I dag regnes Kina som verdens neststørste investor i forskning & utvikling etter USA, og OECD anslår at mer enn 2 prosent av landets BNP brukes til formålet.³ En rekke offensive tiltak har hatt effekt, for eksempel tunge statlige investeringer i utvalgte fagfelt på toppuniversitetene, spesielle programmer for å sikre utveksling i utlandet av Phd.-studenter og post-doktorer, lukrative ordninger for å hente kinesiske toppforskere fra utlandet tilbake til Kina eller ansette utenlandske professorer. Det arbeides målrettet med å få flere internasjonale publikasjoner med kinesiske forfattere og medforfattere, sikre patenter, og få universitetene opp i internasjonale rangeringer. Kinesiske forskere er ofte underlagt langt strengere individuelle krav til publisering, både kvantitativt og kvalitativt, enn vi er vant til i Europa. Kina har nå nesten 3,000 institusjoner for høyere utdanning, og i 2021 lå ikke mindre enn ni av dem høyere på Times World University Rankings enn Universitetet i Oslo, Norges høyest rangerte.⁴

Kina utfordrer altså en lenge etablert global «akademiske orden». Det anslås at over halvparten av alle land styres av en eller annen form for demokrati, mens mindre enn 10 prosent av verdens befolkning lever i fullstendige demokratier og mer enn 35 prosent lever i autoritære system, deriblant Kina.⁵ Det har i nyere historie vært en klar tendens at

² <https://www.weforum.org/agenda/2021/01/china-worlds-biggest-economy-usa-think-tank-covid-coronavirus>

³ <https://www-oecd-org.ezproxy.uio.no/sti/msti2020.pdf>

⁴ <https://www.universityrankings.ch/results/Times/2021?ranking=Times&year=2021®ion=&q=&s=100>

⁵ https://www-eiu-com.ezproxy.uio.no/n/campaigns/democracy-index-2020/?utm_source=economist-daily-chart&utm_medium=anchor&utm_campaign=democracy-index-2020&utm_content=anchor-1

størsteparten av internasjonalt registrerte akademiske artikler hadde sin opprinnelse i demokratiske rikere land. USA, Japan og Europa har tronet på topp i statistikker om vitenskapelig produksjon innen de harde vitenskapene og teknologi, men kurven for Kinas bidrag er gått bratt oppad fra slutten av 1990-årene. I 2018 kunne US National Science Foundation (NSF) kunngjøre at Kina for første gang overgikk USA i det samlede antall vitenskapelig internasjonalt publiserte artikler (Tollefson 2018). På mange andre parametere som siteringer, høyt profilert forskning, og forskningsbasert innovasjon, ble det konkludert at USA fortsatt hadde føringen som verdens «scientific powerhouse», men en vis bekymring for om denne føringen kunne holdes spores likevel i NSF's rapport.

På et teoretisk plan har akademisk frihet blitt tatt inn som et kjennetegn ved demokrati (Teorell et al 2016). Men foreløpig er det ikke publisert studier som systematisk analyserer kausalsammenhengen mellom styreform og vitenskapelig output, og hvilke generelle mekanismer som kobler de to. I tilfellet med Kina er det klart at bak suksessen på den internasjonale forskningsarena ligger en målrettet satsning fra statens side, men også et meget sammensatt bilde, politisk og akademisk. Først og fremst er det naturvitenskapelig, teknologisk og medisinsk forskning som er høyt prioritert i Kina. Akademiske disipliner innen humaniora og samfunnsvitenskapene nyter langt lavere prestisje, og de er også mer utsatte for politisk motivert begrensninger i forhold til valg av tema, metode, innhold i publisering, og publiseringskanal. Det ligger ofte en forventning fra lokale og sentrale myndigheter om at forskningen innen disse disiplinene skal være direkte til nytte for å løse konkrete samfunnsmessige utfordringer definert av den politiske ledelsen, og siden Xi Jinping kom til makten i 2013 er de ideologiske og politiske målene med disse disiplinene blitt ytterligere innskjerpet. Dette avspeiles i krav til forlags- og tidsskriftredaktører, og det reflekteres direkte i mer systematisk og omfattende former for sensur og selv-sensur.⁶ Det ses også på forskningsrådenes tildelinger til humanistiske og samfunnsvitenskapelig forskning, og i fenomener som de mange nyopprettede forskningssentre som har «Xi Jinpings tanker» (*sixiang*) i tittelen, for eksempel «Forskningssenter for Xi Jinpings tanker om rettsstaten», «Forskningssenter for Xi Jinpings tanker om økonomi», osv. I tillegg er Kina blitt en aktiv utfordrer til de etablerte internasjonale tidsskriftene, særlig innen samfunnsvitenskapene. Flere nye tidsskrift på engelsk er initiert og finansielt støttet av kinesiske universiteter. Disse trekker inn forskere fra andre land og institusjoner i redaktør-rådene, og de gjennomfører en mye bedre og mer kvalitetssikret fagfelle vurdering enn det som har vært vanlig for flertallet av humanistiske og samfunnsvitenskapelige tidsskrift i Kina (på kinesisk). Det gjenstår imidlertid å se i hvilken utstrekning de nye globale tidsskriftene vil være villige og i stand til å publisere vitenskapelige artikler om høy-sensitive tema relatert til Kina.

Forskningssamarbeid i en global orden i endring

Det er ikke overraskende at Kinas markant forsterkede posisjon på den globale arena avleder ulike typer respons i Europa og USA. Tradisjonelt har plutselige hendelser eller «sjokk» ført til endringer ikke bare i politikk, men i balansen mellom ulike sfærer, inklusive

⁶ Eksemplene er mange, men ofte anekdotiske i mangel av systematisk forskning. Våre egne erfaringer omfatter sensur av ord og uttrykk i forbindelse med sampublisering med kinesiske forskere (Liu og Hansen, eds. 2019), sensur i kinesiske utgivelser av engelske verker (Hansens og to andre artikler ble utelukket fra den kinesiske oversettelsen av Heimer og Thøgersen 2005), usynliggjøring av artikler i kinesiske databaser (da Cambridge Univ. Press i 2018 bukket under fra kinesisk press og aksepterte at utvalgte artikler ble fjernet var kinesiske artikkel-baser inkluderte dette blant mer enn 100 andre Hansen 1999).

universitetssektoren. Sjokket over at Russland under den kalde krigen klarte å sende et menneske ut i rommet - «sputniksjokket» - genererte, for eksempel, massiv ny investering i forskning og teknologi i USA. Det satte spor i ulike sektorer og medførte at sektorpolitiske hensyn ble brynet mot hverandre: Næringspolitiske hensyn mot handelshensyn eller forsvars- og sikkerhetspolitiske målsetninger. Så er også tilfellet innenfor forskningspolitikken. Den raske transformasjonen i geopolitikken, og på den globale forskningsarenaen, setter sine spor hos aktører på ulike styringsnivå i mange europeiske land.

Når det gjelder Kinas fremkomst oppdaget riktignok universiteter i Europa allerede fra begynnelsen av 1980-ene, da Kina åpnet opp for mer handel og kontakt, hvilke muligheter for både samarbeid og konkurranse som kunne komme med disse endringene.⁷ Asia var et hurtig voksende marked for høyere utdanning for internasjonaliserte europeiske universiteter, men det var på den tiden ikke mange som forestilte seg at Kina i løpet av få årtier skulle få en så prominent posisjon på den internasjonale forskningsarenaen som ble tilfellet. De fleste nasjonale myndigheter i Europa fulgte fra 1990-ene opp med nasjonale strategier for kunnskapssamarbeid med Asia, ikke minst Kina, som del av deres internasjonaliseringspolitik. Forståelsen av hva vitenskapelig samarbeid kunne bidra med i utenrikspolitikken og i diplomati var på den tiden farget av at dette ble oppfattet som et relativt upolitisk felt – et felt der myndigheter kunne signere overordnede avtaler om samarbeid, og forskere kunne finne felles interesser i forsker-til-forskersamarbeid, også med partnere i stater der forholdet var politisk sensitivt.

Det siste tiårets utfordringer mot den globale maktbalansen, og intensiveringen av konfliktnivået særlig mellom Kina og USA, har imidlertid gjort det tydelig at nasjonale myndigheter også i Europa har flyttet fokus. Etter hvert som nasjonale sikkerhetspolitiske myndigheter har påpekt det risikobildet forskningssamarbeid og -mobilitet kan ha, har forskningspolitiske aktører begynt arbeidet med å formulere policy for internasjonalt samarbeid med land som har autoritære regimer. Det ser ut til at et eget underområde av forskningspolitikken har vokst fram under banneret «risk management», eller risikostyring. Tilnærmingen til hva dette skal inneholde kommer med nasjonale og europeiske variasjoner – og har i ulik grad trekk av det vi her kaller «institusjonelt selvforsvar».

Institusjonelt selvforsvar kan vi særlig observere i tider hvor den relative balanse mellom ulike sfærer – politisk, økonomiske, akademiske - blir utfordret. Hvor det, for eksempel, blir satt spørsmålsteget ved forskningen som institusjon, eller hvor andre sfærer får hegemoni og «invaderer» eller flytter grensene for forskningens autonomi. Eksempler på slikt forsvar kan være universiteter som etter hard kritikk fra studenter eller stemmer i egne styrende organer ser seg nødt til å stanse sitt samarbeid med partnere i autoritære land, på tross av potensial for store økonomiske inntekter eller muligheter for oppbygging av interessante forskergrupper på tvers. I et eksempel fra Groningen Universitet ble universitetsledelsens forståelse av hva som var bra for universitetet konfrontert med en annen forståelse av hva universitetet var til for. Etter en del protester og «mangel på intern støtte» besluttet

⁷ For korte historisk overblikk over Kina-EU samarbeid innen forskning og høyere utdanning se, for eksempel Cai 2019, Střelcová 2021, d'Hooghe m.fl. 2018.

universitetets ledelse å avvikle planlagte gradsstudier på en egen campus i Kina.⁸ Dette var et av flere nylige eksempler på konfliktfylte oppgjør som illustrerer mangetydigheten i hva forskjellige aktører ser som forskningsuniversitetets rolle, og kompleksiteten i det vi kaller institusjonelt selvforsvar.

Regulering og internasjonalisering i Europa

Noen av de viktigste mekanismer og reaksjoner på et nytt geopolitisk landskap og en global forskningsarena i endring, kan illustreres ved hjelp av caser fra europeiske land. Her trekker vi særlig frem Storbritannia med Sammenslutningen av britiske universiteter (UUK), Tyskland med Rektorkonferansen, den svenske Stiftelsen for internasjonalt samarbeid innen forskning og utdanning, STINT, og EU mer generelt. Eksempler herfra viser hvordan risikohåndtering i internasjonalt samarbeid nå ofte tuftes på verdier – særlig med henvisningen til akademisk frihet. Kjerneverdier står i fare for å undergraves hvis ikke de aktivt forsvares, er budskapet. Dette gjelder risiko som er generelt forbundet med internasjonale forbindelseslinjer og samarbeid. Ofte unnlates det i dokumenter og diskusjoner om disse tema å navngi eller vurdere spesielle land, men når det gjøres, er det for det meste Kina som trekkes frem.

I forordet til UUKs rapport om risikostyring som del av internasjonalisering slås det fast at ethvert universitet bør ha: «a plan in place to protect the society of which it is part, its reputation and its values, people, campuses and partnerships» (UUK 2020, s. 4). Her ses universiteters sikkerhetshåndtering altså som del av et større samfunnsansvar. Listen av problematiske forhold er lang, og spenner fra fremmede makters innblanding til datasikkerhet og trusler mot institusjoners autonomi. Hva som skal beskyttes omfatter materielle verdier, studenter og ansatte på campus og reise. Det omfatter i stor grad også beskyttelse av immaterielle verdier, i dette tilfellet verdigrunnlaget for britisk høyere utdanning, som ytringsfrihet på campus. En hovedbekymring i denne rapporten er basert på premisset at sårbarheten til studenter og ansatte har økt på dette området, mens bevissthetsnivået ikke har økt i samme takt.

Mens hensynet til økonomi, med tilgang til et nytt og voksende kinesisk marked, var en viktig driver for samarbeid med kinesiske institusjoner i den tidligere perioden, blir nå mål om internasjonalisering direkte koblet til et endret politisk klima – et klima som identifiserer risiko for at eksterne makter kan overvåke og destabilisere nasjonale politiske og økonomiske system. Universitetene er en del av dette, og det er verd å merke seg at risikospørsmålet blir behandlet som del av et forsvar for nasjonale generelle verdier («UK values»), menneskerettigheter og demokrati, mer enn som et forsvar for nasjonale økonomiske interesser (UUK 2020).

UUK peker spesielt på at varsomhet og aktsomhet i internasjonalt samarbeid er koblet til institusjonenes omdømme. Omdømmetap kan bli politisk og samfunnsmessig kostbart på kort og lang sikt. Det kan, for eksempel, sette universitetets integritet på spill hvis enten interne eller eksterne «publikum» mener at universiteter har for nært samarbeid med forskningsinstitusjoner i land med autoritært styresett. Den tradisjonelle rollen vitenskap og

⁸ <https://www.insidehighered.com/news/2018/02/23/why-university-groningen-canceled-plans-branch-campus-china>

kultur har spilt som potensiell «lynaveleder» i utenrikspolitikken har vært fundert på ideen om en akademisk sone der forskere uten grenser kan samhandle innenfor et akademisk, men apolitisk, fellesskap. Det særlige ved UUK-rapportens perspektiv er at den peker henimot at nettopp denne ideen svekkes, om ikke svertes, hvis ikke universitetene selv klarer å håndtere trusler mot omdømme. Med andre ord, investeringer i samarbeid med institusjoner i autoritære politiske regimer gir risiko utover det finansielle, fysiske, og politiske.

UUKs svar på disse utfordringene er sterkere og tydeligere adferdsregler internt i form av prosedyrer og rutiner som må følges. UUK etterspør også tydeligere politikk og anvisning fra myndigheter som må koordinere seg imellom slik at det blir konsistente råd og regler på nasjonalt nivå. Tilføring av administrative ressurser og oppbygging av kompetanse og oppmerksomhet i hele lederlinjen er løsningen, altså en hierarkisk og reguleringsorientert tilnærming.

Mens UUK velger å ikke fremheve de gevinster som academia tradisjonelt sett oppfatter som iboende i samhandling på tvers av landegrenser, tar det svenske caset, STINT, en annen inngang.⁹ Forskning kan ikke holdes innenfor den territoriale stats grenser. Universitet uten internasjonalt samarbeid er ikke et alternativ og forskningen tjener på åpne grenser: samforfatterskap er effektivt, ikke minst fordi stor grad av spesialisering gjør at fagmiljøer nasjonalt er for små til å opprettholde ledende miljø i forskningsfronten. Det fører til behovet for bedre å håndtere det sett av risiko som også kommer med internasjonalt samarbeid. Samarbeid har en risiko for finansielle tap hvis det av ulike grunner må avsluttes, men også her er risikoen for omdømmetap understreket som en spesielt viktig faktor for institusjonenes internasjonale posisjon, for både fagmiljø og institusjon. Kina er eneste land som er trukket frem på STINTs forside med egne sider om «STINT in China». Her fremheves behovet siden 2018 for mer – ikke mindre – tilstedeværelse i Kina, bedre trend-analyser, flere akademiske nettverk og aktiviteter.

Den tyske rektorskonferansen tar på sin side akademisk frihet som det generelt definerende prinsipp.¹⁰ Grensen for internasjonalt samarbeid går ved akademisk frihet som prinsipp – et prinsipp det ikke kan forhandles om. Det hensynet skal ivaretas av «ansvarlig internasjonalisering» og praktiseres også i tilnærming til partnerskap med institusjoner i land med autoritære styresett. Dette kan ses som et forsvar av forskerens rett til å velge samarbeidspartnere uavhengig av nasjonal tilhørighet – en rett begrunnet ut fra akademisk frihet. Samtidig gis universitetene et moralsk ansvar for at fagmiljøer ikke trækker over den absolutte grensen. Det er interessant å notere at også den tyske rektorkonferansen i 2020 viet en egen lengre resolusjon til spesifikk veiledning om Kina-samarbeid, altså ikke bare generelt til akademisk samarbeid med autoritære stater.¹¹ Her fremheves de økende utfordringer forskere og institusjoner i Tyskland og i Kina har møtt når det gjelder inngrep i akademisk frihet. Det understrekes at disse problemene ikke må resultere i generelt brudd på samarbeid, men det forventes at forskere og institusjoner finner måter å balansere de til

⁹ <https://www.stint.se/en/trend-analysis/>

¹⁰ <https://www.hrk.de/resolutions-publications/resolutions/beschluss/detail/guiding-questions-on-university-cooperation-with-the-peoples-republic-of-china/>

¹¹ <https://www.hrk.de/resolutions-publications/resolutions/beschluss/detail/guiding-questions-on-university-cooperation-with-the-peoples-republic-of-china/>

tider motstridende kravene på: «In the sphere of tension between opportunities and risks, it is important to proactively identify realms of possibility, without jeopardising one's own values and standards in the process».¹²

I rektorkonferansens retningslinjer og standarder ser vi hvordan sikkerhetspolitiske hensyn genererer en indre granskning av hvordan akademisk frihet skal ivaretas internt ved universitetene. Hvis forskere fra europeiske universitet bærer med seg en forpliktelse overfor prinsippet om akademisk frihet, så er også det en forpliktelse til å røkte dette prinsippet ved egen institusjon.

En lignende dualitet ser vi på EU-nivå. Ministerkonferansen i det europeiske forskningsområdet (ERA) tok i 2020 skrittet til å vedta den såkalte Bonn Deklarasjonen som sier at frihet i vitenskapelige forskningen er et universell offentlig gode («a universal public good»).¹³ Denne friheten omfatter retten til fritt å formulere forskningsspørsmål, velge og utvikle teorier og metoder, samle empirisk materiale, stille spørsmål ved akseptert visdom/kunnskap, og bringe frem nye ideer. Alt sammen uten forskeren trenger frykte for represalier. Samtidig understrekes det at forskere ikke bare har akademisk frihet til å velge å samarbeide med forskere som lever i politiske systemer som ikke gir dem den samme friheten til å velge tema og metoder, de er også oppfordret til å gjøre det. Dette har konsekvenser for de institusjoner de er tilknyttet. Her introduseres et interessant og noe tåkelagt begrep, nemlig «utfordrende land», til å få poenget frem: «We encourage our research institutions and their researchers to establish strong research cooperation around the world while upholding and promoting the freedom of scientific research even in collaboration with researchers from challenging countries». Bonn-deklarasjonen anerkjenner og bekrefter altså en politisk forpliktelse overfor den akademiske «sfære» med akademisk frihet som bærende og ufravikelig prinsipp, samtidig som den i praksis legger det endelige ansvaret og beslutningene om grensene for samarbeid til forskerne og deres institusjoner selv.

Bonn-deklarasjonen var en respons rettet primært mot det press som oppstår i EUs samhandling med autoritære stater der EU har klare ambisjoner om å være en global aktør. Men setter også fingeren på de spørsmål som har reist seg i forhold til det presset mot den akademiske sfæren som har utviklet seg internt i flere medlemsland. Det dreier seg blant annet om det presset mot universitetenes autonomi og devaluering av deres samfunnsrolle som vi har sett tegn til i Ungarn og Polen. Dette føyer seg inn i rekken av EUs problemer med å håndtere anti-demokratiske strømninger og – med dem – de ulike holdninger som finns innenfor Unionen og i forhold til dens ansikt mot internasjonalt samarbeid. Disse tendensene har konsekvenser også for den frie forskningens vilkår i Europa, og Bonn-deklarasjonen adresserer dette ganske direkte.

Refleksjoner: Kina-samarbeid i praksis

På tvers av globale grenser ser vi at de fleste politiske ledere mener at eksistensielle tema som klimaforandring, fattigdom, helse og pandemier krever forskning utover de nasjonale

¹² <https://www.hrk.de/resolutions-publications/resolutions/beschluss/detail/guiding-questions-on-university-cooperation-with-the-peoples-republic-of-china/>

¹³ <https://www.research.gov.ro/uploads/evenimente/2020/bonn-declaration-on-freedom-of-scientific-research.pdf>

grensene. Også Kinas president Xi Jinping har slått tydelig fast at teknologisk og vitenskapelig innovasjon krever transnasjonalt samarbeid, og Kina skal være en viktig partner i dette (Xi 2020). Denne enigheten på tvers av politiske systemer og akademiske kulturer er ikke bare uttrykk for en ren instrumentell forståelse av de tema som oppfattes som globalt avgjørende. Den er også et uttrykk for et sterkt element av felles forståelse for at utviklingen av reel og ny vitenskapelig kunnskap krever samarbeid, en viss grad av delingskultur og felles standard for hvordan forskningen valideres.

Alle strategier og rapporter vi har sett på i forbindelse med denne artikkelen deler det grunnleggende synet at samarbeid og dialog med forskningsmiljøer og -institusjoner i Kina (og dermed også andre autoritære stater i den utstrekning de nevnes i det hele tatt) er nødvendig og positiv - men krevende. Det gjelder også den norske regjeringens panoramastrategi,¹⁴ og norske universiteters egne målsetninger for internasjonalt samarbeid. Akademisk frihet et gjennomgående tema i disse europeiske dokumenter og resolusjoner, og få er villige til å gå på kompromiss med dette prinsippet selv om det sjeldent er helt klart hvor grensene konkret går. De politiske myndigheter og institusjonslederne får støtte også av sivile organisasjoner som, for eksempel, Scholars of Risk som i en rapport fra 2019, med titlen *Obstacles to Excellence: Academic Freedom and China's Quest for World Class Universities*, skriver at respekten for disse – altså for akademisk frihet og Kinas legitime ambisjon om å utvikle universiteter i verdensklasse – først og fremst krever inngående forståelse av, og dialog om, de komplekse bakenforliggende problemstillingene. Men som kjent er «the proof of the pudding in the eating», og hvordan forskere, universiteter og myndigheter i praksis skal fremme og sikre godt akademisk samarbeide med partnere i autoritære stater vil alltid være utfordrende. Det finns ingen fasitsvar eller enkle løsninger. På bakgrunn av diskusjonen ovenfor trekker vi her frem noen konkrete områder vi mener bør adresseres.

For det første innebærer det europeiske søkelyset på akademisk frihet at både forskere og forskningsinstitusjoner har retten til å bygge samarbeid der hvor det finns legitime vitenskapelige begrunnelser for det. En for sterk og detaljert statlig regulering av typer samarbeid eller tilnærmet boikott av definerte «farlige» samarbeidspartnere og -land, vil selvsagt kunne fange opp og forebygge noen problematiske prosjekter, med det vil også uintendert sette en stopper for en god del andre prosjekter og samarbeidskonstellasjoner. En for sterk regulering vil forhindre den frie utviklingen av forskning som samfunnet er avhengig av. Gode nasjonale retningslinjer i forhold til eksportkontroll og sikkerhet er nødvendige og til hjelp for forskningsinstitusjonene. Men minst like viktig er det å etablere en praksis for tett og åpen dialog mellom forskere og institusjoner som inngår i samarbeid på tvers av politiske systemer og kulturer, om etiske problemstillinger, normativ praksis, intellektuelle rettigheter, og standarder for god forskning. Misforstått høflighet som resulterer i at sensitive tema ikke tas opp med partnere kan lede til uklarhet i avtaler, dårlig forskning og, i verste fall, sikkerhetsbrudd.

For det andre er gjensidighet og langsiktighet i forskningssamarbeid viktige faktorer for å bygge tillit og respekt over lande- og politiske grenser. Mens kinesiske forskere og institusjoner i 1980-90årene ofte var avhengige av prosjektfinansiering fra rikere land for å

¹⁴ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/panoramastrategien-20212027/id2845286/>

inngå i samarbeid, har situasjonen endret seg slik at særlig de beste kinesiske universiteter nå har store midler til å etablere prosjekter, hente forskere inn, eller kjøpe dyrt materiell og utstyr til bruk i laboratorier. Å bygge gjensidighet og inngå i partnerskap på lik fot innebærer ikke minst å sikre balanse i finansiering. Dette kan være vanskelig for forskere og institusjoner i noen europeiske land med synkende budsjetter, men det bør være et kriterium som diskuteres åpent og tas nøye i betraktning ved inngåelse av samarbeid. Gjensidighet og langsiktighet fører til godt kjennskap og nære relasjoner til samarbeidspartnere, både institusjoner og individer, noe som, også øker sjansen for felles forståelse av forskningskvalitet og hvordan forskningen skal brukes i praksis.

For det tredje, bør gjensidighet i samarbeid også omfatte godt kunnskap til den sosiale, kulturelle og politiske konteksten den enkelte forskeren jobber i «til daglig». Forskere som selv arbeider i demokratiske land som holder den akademiske frihetens fane høyt må, i likhet med forskningsinstitusjoner og myndigheter, ha meget god kompetanse på den annerledes konteksten samarbeidspartnere i autoritære stater jobber i og er nødt til å forholde seg til. Forskere og ledere av institusjoner for forskning og høyere utdanning i autoritære stater kan utmerket dele synet på akademisk frihet og vitenskapelig kvalitet med sine kolleger i demokratiske land, men de må likevel ofte i praksis forholde seg til en annen realitet.

Det bør både være et nasjonalt og institusjonelt ansvar å sikre denne typen kompetansen og vi har i noen europeiske land, særlig Tyskland, sett tegn til bevisst høyere prioritering av Kina-kompetanse i de seneste årene. Forskningsinstitusjoner bør spørre seg selv om de har god nok forståelse av de risikoer som er forbundet med samarbeide med partnere i autoritære land. De bør også ta ansvar for at det finns institusjonell kompetanse på den politiske og sosiale konteksten forskningen utvikles i, og de bør sikre at forskere og forskergrupper som ønsker å inngå i forskningssamarbeid besitter denne forståelsen. En del kinesiske forskere og studenter rapporterer i disse årene om at de opplever å bli mistenkeliggjort på grunn av sitt statsborgerskap, fordi de er utdannet i Kina, eller fordi de har stillinger der. Deres syn fremstilles ukritisk og uten empiri som synonyme med den autoritære statens. Dette avspeiler samtidig en mangel på forståelse for at forskere i autoritære stater utmerket kan være tilfredse med sine liv der og stolte over den forskningen de bidrar til nasjonalt, uten de dermed er forsvarere av sensur eller andre inngrep i akademisk frihet.

For det fjerde og til slutt: Det er på høy tid at Kinakompetanse får plass i et mye bredere sett av akademiske disipliner og fagfelt, og ikke feies til side som et anliggende for områdestudier eller sinologi. Det er et økende behov for aktører i samfunnet og arbeidslivet som har kompetanse på kinesisk språk, kultur, og, ikke minst, på det politiske systemet sett i global og teoretisk kontekst. Blant alle verdens autoritære stater er det Kina som har gjort sitt sterkeste inntog på den globale akademiske arenaen. Innen både naturvitenskapene, medisin, teknologi, humaniora og samfunnsvitenskapene er det gjennom samarbeid med kinesiske miljøer uendelig mye å hente i form av empiri, nyutvikling av teori, innovasjoner, og vitenskapelige gjennombrudd. Slikt arbeid må – i praksis - være basert i gjensidig forståelse, innsikt, respekt, og en dose sunn kritisk sans.

Referanser

Ahlers, Anna & Thomas Heberer. 2021. "More Exchange At Eye-Level: European Research Cooperation With the People's Republic of China". Centre for Global Cooperation Research: *Quarterly Magazine*.

<https://www.gcr21.org/publications/gcr/gcr-quarterly-magazine/qm-2/2021-articles/qm-2-2021-ahlers-and-heberer-more-exchange-at-eye-level-european-research-cooperation-with-the-peoples-republic-of-china>

Cai, Yuzhou. 2019. "China-Europe Higher Education Cooperation: Opportunities and Challenges». *Frontiers of Education in China*. Vol. 14 no. 2, 167-179.

<https://doi.org/10.1007/s11516-019-0009-5>

Deem, R., Mok, K. & Lucas, L. 2008. Transforming Higher Education in Whose Image? Exploring the Concept of the 'World-Class' University in Europe and Asia. *High Educ Policy* **21**, 83–97. <https://doi.org/10.1057/palgrave.hep.8300179>

Gornitzka, Åse & Olsen, Johan P. 2006. Europeiske endringsprosesser og høyere utdanningsinstitusjoner. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 47(2), 259-274

Hansen, Mette Halskov & Liu, Zhaohui, eds. 2018. 仰望窗外的天空: 中外科学家对话空气环境与治理 (*A Window on the Sky: Chinese and Foreign Scholars Discuss the Atmospheric Environment and Its Governance*). Hangzhou: Zhejiang University Press ISBN 978-7-308-18125-9

Hansen, Mette Halskov. 2006. "In the Footsteps of the Communist Party: Dilemmas and Strategies". I Heimer, Maria & Thøgersen, Stig (Red.), *Doing Fieldwork in China*. [NIAS Press](#). ISSN 8791114977.

Hansen, Mette Halskov. 1999: "[The Call of Mao or Money? Discourses on Resettlement Among Han Chinese Migrants on China's Southwestern Borders](#)", in *The China Quarterly*, no. 158, pp. 394-413

Heimer, Maria og Stig Thøgersen. 2005. *Doing Fieldwork in China*. Copenhagen: NIAS Press.

Hernes, Gudmund , 2021. "On the Cognitive Social Contract – Will Universities Survive the 21st Century?". I Serger, SS, Malmberg A. & Benner, M (red.) *Academic Leadership in Times of Transformation*. Lund: Calie. pp.27-49

d'Hooghe, Ingrid m.fl. 2018. *Assessing Europe-China Collaboration in Higher Education and Research*. Leiden: Leiden Asia Center.

<https://leidenasiacentre.nl/wp-content/uploads/2018/11/LeidenAsiaCentre-Report-Assessing-Europe-China-Collaboration-in-Higher-Education-and-Research.pdf>

Luckmann, Thomas. 1963. On Religion in Modern Society: Individual Consciousness, World View, Institution. *Journal for the Scientific Study of Religion*. Vol. 2, No. 2 (Spring, 1963), pp. 147-162

<https://doi.org/10.2307/1385066>

Maassen, Peter & Olsen, Johan P (red). 2007. *University Dynamics and European Integration*, Dordrecht: Springer

Olsen, Johan P. 2007. "The Institutional Dynamics of the European University". I Maassen, Peter & Olsen, Johan P (red). 2007. *University Dynamics and European Integration*, Dordrecht: Springer, pp. 25-54

Pielke, Roger A., jr. 2007. *The Honest Broker – Making Sense of Science in Policy and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press

Střelcová, Andrea Braun. 2021. "Engaged, not Married: The Past, Present, and Future of Europe's Research Collaboration with China". Max Planck Institute for the History of Science: *Observations: A Short Paper Series*. <https://www.mpiwg-berlin.mpg.de/observations/engaged-not-married-past-present-and-future-europes-research-collaboration-china>

Scholars at Risk. 2019. *Obstacles to Excellence: Academic Freedom and China's Quest for World-Class Universities*. Report. https://www.scholarsatrisk.org/wp-content/uploads/2019/09/Scholars-at-Risk-Obstacles-to-Excellence_EN.pdf

Tollefsen, Jeff. 2018. «China declared world's largest producer of scientific articles». *Nature*, 553/390. doi: <https://doi-org.ezproxy.uio.no/10.1038/d41586-018-00927-4>

UUK (Universities UK). 2020. *Managing Risks in Internationalisation: Security Related Issues*. Report. <https://www.universitiesuk.ac.uk/sites/default/files/uploads/Reports/managing-risks-in-internationalisation.pdf>

Xi, Jinping. 2020. 习近平在科学家座谈会上的讲话 (Xi Jinpings tale på vitenskapelige forskeres symposium). Tilgjengelig på: www.xinhuanet.com/politics/2020-09/11/c_1126483997.htm

Teorell, Jan et.al. 2016. Measuring Electoral Democracy with V-Dem Data: Introducing a New Polyarchy Index. *V-Dem Working Paper 2016:25*, Göteborgs Universitet